

A párhuzamos személynévadás

KNIEZSA ISTVÁN 1944-ben publikálta A párhuzamos helynévadás című klasszikus tanulmányát, amelyben egy gyakori helynévtípus: a *Benefalva* ~ *Benice*, *Körtvélyes* ~ *Hrušov*-féle névpárok keletkezési módját vizsgálta meg. Annak ellenére, hogy a nemzetközi szakirodalomban az ide tartozó helyneveket nemritkán fordításnak is minősítették, Kniezsa felfogása időállóan bizonyult (a kérdés fontosabb irodalmát l. KÁZMÉR: MNyTK. 140. sz. 179). Egyébként a különnyelvi helynévpároknak ez a magyarázata — tudjuk — már MELICH JÁNOSnak egyik korábbi dolgozatában is felbukkan (Über eine Gruppe von ungar. Ortsnamen: Archiv für slav. Philologie XXXIX, 217—23), a motiváció és a névadás párhuzamosságának, azaz egyidejűségének bizonyítása — bőséges adattárral — Kniezsa érdeme.

Kevesebb figyelmet szentelt névtudományunk a személynévek hasonló típusának, a *Molnár* ~ *Mlynár*, *Fehér* ~ *Weis*, *Lehotai* ~ *Lehotsky*-féle dubletteknek, amelyek tagjai ugyanazon ember vagy család nevéként váltakozva bukkantak fel forrásainkban. MELICH ezekről — bár röviden — így nyilatkozik Családneveinkről című dolgozatában: „Sokszor megtörténik, hogy a bevándorolt egyén családi nevét, ha nem a falu, helység nyelvében élő szóból való, le is fordítják a falu, hely nyelvére.” (MNy. XXXIX, 278.) Egyébként is, írja MELICH: „A XVI. és XVII. században is közönséges dolog volt, hogy amely nyelven írt valaki, családi nevét az illető nyelv szelleméhez alkalmazta... Tseh Márton neve 1656-ban megjelent »Lovak orvosságos új könyvecskéjé«-nek német eredetijén *Martin Beheim. Weiss Mihály* 1658 táján brassói bíró nevét magyarul *Fehér Mihály*-nak is írta.” (Uo.) Hivatkozik MOLLAY KÁROLYnak Középkori soproni családnevek című munkájára, amely szerint a XV. században egész sor Sopronba bevándorolt magyar polgár nevét fordították németre. Kniezsa életművében csak A magyar és szlovák családnevek rendszere című munkájában (két kézirat művének 1965-ben sokszorosított kiadásában) találunk a névtípusra egy rövid, de — mint Kniezsánál annyiszor — a lényegre tapintó megjegyzést. A családnevek kialakulásával foglalkozó bevezető sorokban ugyanist ezt olvashatjuk: „...ha egy vegyes magyar—szlovák községben az egyik János bíró, a másik meg molnár volt, a magyarok *Bíró János* és *Molnár János* (eredetileg a *bíró János* és a *molnár János*) alakban hívták őket, míg a szlovákok saját nyelvükön *Ján Richtár*-nak és *Ján Mlynár*-nak nevezték. Itt tehát ugyanúgy lehetséges a párhuzamos névadás, mint a helynevek esetében... Ezek a névpárok tehát nem egymásnak fordításai, hanem az azonos szemléletnek megfelelő nyelvi kifejezések.” (I. m. 6.) Kniezsa idézett munkájának szövegét — ez a bevezetőből kiderül — nem tekintette véglegesnek, szerette volna átdolgozni, illetőleg lényegesen kibővíteni. Ha terve megvalósul, nyilván sort kerített volna a történeti adatok bemutatására és tételének bizonyítására is.

Fordítás és párhuzamos névadás: tehát ez a két magyarázat bukkan fel legavatottabb tudósainknál. A fordítással mint névalkotási móddal kétségtelenül

számolnunk kell a családnevek történetében: a humanista nevek kizárólag így keletkeztek, nem is szólva az újabb kori névmagyarosítás eredményeiről. Mégis a történeti forrásokban, a különböző típusú összeírásokban egy-egy ember vagy család neveként előkerülő dublettek nagyobb részének magyarázatára Kniezsa véleményét tartom meggyőzőbbnek.

A névadás párhuzamosságát az alábbiakban megkísérlem néhány érveléssel bizonyítani is. Ezt megelőzően hadd mutassak be adatokat is a névtípusra. Ezeket egyetlen forrásból, ILA BÁLINTnak Gömör megye című négykötetes monográfiájából gyűjtöttem, teljességre ennél sem törekedve. Példák felsorolására azért mutatkozott ez a mű nagyon alkalmasnak, mert Ila a különböző időpontokból fennmaradt neveket — nyilván nem csekély munkával — viselőjükkal azonosította, azaz kiderítette, hogy például a jolsvai összeírásokban 1652-ben leírt *Lehoczki* és az 1657-ben rögzített *Lehottay* ugyanannak az embernek, illetőleg családnak a neve.

Az adatokat Ila köteteinek sorrendjében lokalizálva (a Gömör megyei falu nevével), évszámmal, illetőleg a kötetek lapszámával közlöm.

II. k. — Alsósajó: 1667: *Szabados*, 1694: *Szlobodnik* (47). — Betlér: 1667: *Gocsi*, 1694: *Gocsovszky*; 1664: *Konkolj*, 1667: *Konkoly*, 1694: *Kukul*, 1768: *Kukel*; 1667: *Henczko*, 1768: *Henczkay*, *Henczkovszky* (119); 1568: *Keotheles*, 1582: *Bowraznik* (!); 1667: *Takacs*, 1717: *Tkács*; 1667: *Árvai*, 1673: *Oravec* (120). — Borosznak: 1691: *Revuzky*, 1693: *Röczei*, 1695: *Rivoczki* (129). — Bugyikfalva: 1671: *Klenoczy*, 1673: *Klenoczki* (135). — Csucsom: 1690: *Lengyel*, 1725: *Polyak* (179). — Dobrapatak: 1618: *Halasz*, 1619: *Ribar*; 1616: *Sussenski*, 1672: *Susany 'Szucsáni'*, 1673: *Susánszky*, 1679: *Sucansky* (214). — Dobsina: 1674: *Liptak*, 1695: *Liptai* (221). — Feketelehota: 1678: *Poproczy*, 1684: *Poproczi 'Poprocsi'* (249). — Feketepatak: 1684: *Meszaros*, 1686: *Meszar* (255). — Felsőfalu: 1578: *Kameneszky*, 1581: *Kwvy*, 1591: *Kowj* (278). — Felsőhajós: 1581: *Czerwen*, 1583: *Weres*, 1630: *Czerwenj* (295). — Fillér: 1671: *Kamenyaszky*, 1672: *Keövi* (307). — Gacsalk: 1636: *Molnar*, 1680: *Mlinar*; 1620: *Kolieszar*, 1621: *Kerekes*, 1625: *Koleszar*; 1683: *Csismadia*, 1684: *Csizmar* (311). — Gerlice: 1610: *Lakatos*, 1611: *Slosiar* (325); 1671: *Jalsawski*, 1672: *Jólsvay*; 1635: *Grliczky*, 1638: *Gerliczej* (326). — Gócs: 1667: *Úveges*, 1720: *Szklenár*; 1725: *Molnár*, 1728: *Mlinar* (344). — Henckó: 1570: *Zylwas*, 1578: *Sliwar*; 1625: *Meduet*, 1630: *Medved*, 1636: *Medue* (392); 1688: *Meszyar*, 1690: *Mészáros*, 1728: *Csizmar*, 1745/46: *Csizmadia* (393). — Hrussó: 1604 *Zekren*, 1614: *Skjnar*, 1616: *Skriner*, 1635: *Szekrenies* (415). — Ispánmező: 1590: *Homonnaj-Humenenskj*, 1610: *Humenensky* (427). — Jolsva: 1558: *Hamornyk*, 1605: *Hamoros* (461), 1598: *Baynoczki*, 1605: *Boiniczi*; 1652: *Lehoczki*, 1657: *Lehottay*; 1652: *Liptak*, 1664: *Liptowsky*, 1666: *Liptay*; 1652: *Asztalos*, 1715: *Szolar* — o: *Stolar* (465); 1652: *Sernevelő*, 1664: *Piwowarcz*; 1664: *Saroszky*, 1666: *Sarossi* (466). — Jolsvatapolca: 1565: *Tepliczky*, 1580: *Tapolczay* (472); 1598: *Ragosski*, 1599: *Rakosi*, 1600: *Rakoszky*; 1610: *Miglezkj*, 1620: *Migleszki*, 1635: *Migleszky* (473). — Kisszlajos: 1599: *Koleszar*, 1606: *Kerekes*, 1607: *Kolezar*, 1611: *Koleszar*, 1620: *Kerekgyarto* (517). — Kisvészverés: 1611: *Hatuanskj*, 1620: *Hatvanj*; 1620: *Kohut*, 1621: *Kakas* (521). — Koprás: 1511: *Koprassy*, 1573: *Kopraczky* (526).

III. k. — Meleghegy: 1656: *Rakosi*, 1679: *Rakoski* (27). — Mikolcsány: 1674: *Krupinszky*, 1675: *Korponay*; 1673: *Variny*, 1674: *Warinsky* (48). — Murányalja: 1638: *Piwowarcz*, 1652: *Serfözö*, 1664: *Piwowarch*; 1652: *Halas*, 1664: *Ribar* (61); 1672: *Pekar*, 1676: *Süteo*; 1672: *Kötöles*, 1674: *Powraznik* (62). — Murány-

hosszúrét: 1666: *Kis*, 1689: *Maly*; 1666: *Polonkay*, 1675: *Polomsky* (69). — Nagyrőce: 1615: *Lakatos*, 1620: *Szleszar*, 1621: *Sloszer* (102); 1672: *Csetnekj*, 1680: *Stitniczky* (103). — Nagyszlabos: 1636: *Tesler*, 1671: *Teslar*, 1676: *Tissler*, 1690: *Asztalas*, 1700: *Asztalos* (108). — Nandrás: 1578: *Nandraski*, 1589: *Nandrassj* (118); 1610: *Repassy*, 1611: *Repanskj*; 1618: *Jelssauski*, 1619: *Josfay*, 1620: *Jolsowaj* (119). — Nasztraj: 1565: *Zliwar*, 1563: *Sylwasz*, 1573: *Sliwka*, 1580: *Siluas* (128). — Pacsa: 1568: *Zekrenyes*, 1570: *Zekrengyarto*, 1577: *Skriner*, 1578: *Zekrenmiues* (155). — Perlász: 1666: *Fazekas*, 1676: *Hrnczar* (195). — Pétermány: 1693: *Slavosky*, *Szlabosi*, 1695: *Szlaboczki* (203). — Feketepatak: 1671: *Süveges*, 1672: *Klobucsnik* (255).

IV. k. — Süvete: 1569: *Polonsky*, 1595: *Polomy*; 1563: *Welky*, 1582: *Nagj*; 1600: *Hamornik*, 1605: *Hamoros*; 1612: *Tekeneos*, 1613: *Korital* — sic! ∴ *Koritar*; 1565: *Kamenensky*, 1580: *Keowy*—*Kemenensky*, 1600: *Kamenczky* (68). — Sztrizs: 1692: *Hrusowsky*, 1693: *Hrusovai* (106). — Turcsok: 1612: *Stoler*, 1615: *Soltar* (!), *Tisler*, 1654: *Stolar* (142). — Umralehota: 1652: *Breznai*, 1685: *Breznai* (155). — Vernár: 1605: *Suarcz*, 1654: *Czierny* (173). — Vizesrét: 1600: *Zepesi*, 1601: *Spisak*; 1652: *Breznian*, 1657: *Breznay*; 1657: *Rakossy*, 1664: *Rakoszkj* (184); 1724: *Török*, 1753/1754: *Turek* (185).

Az adattárban bemutatott, az egy-egy ember vagy család nevéként váltakozva felbukkanó magyar és szlovák (olykor magyar—német, ill. szlovák—német) formák elvileg fordításként is keletkezhetnek, mégis — úgy vélem — az alábbi érvek a párhuzamos névadást igazolják.

1. Ugyanazon írrok, ugyanabban az időben egy-egy falu összeírásában gyakran vegyesen rögzít magyar és szlovák neveket. Például a jolsvai összeírásban 1605-ben: *Baynoczki*, *Hamoros*, ill. *Liska*, *Puskar*, 1558-ban *Halaz*, *Kerekgyarto*, *Hamornyk* (II, 461, 463). Henckón 1636-ban: *Medue* és *Chudi*, 1688-ban *Meszyar* és *Labancz* (II, 392, 393). Gócsón 1667-ben: *Úveges*, ill. *Spisak*, *Vozar* (II, 344), Vizesréten 1600-ban *Zepesi*, ill. *Lehoczki* (IV, 184), Umralehotán 1652-ben: *Breznai*, ill. *Cserni* (IV, 155). A példákat még számos adattal szaporíthatnánk. A felsorolt (és fel nem sorolt) alakok olyan nevek, amelyek közszóval könnyen azonosíthatók, tehát ha az összeíró fordításra törekedett volna, akkor ezeket feltétlenül egységesen vagy magyar vagy szlovák formában rögzíti. Az a tény azonban, hogy például a *Kamenyanszkj* név társaságában 1672-ben magyar adatok is vannak, s ugyanazon jobbágy nevéként 1672-ben előkerülő *Keovi* mellett szlovákok is akadnak, csak úgy magyarázható, hogy a kétnyelvű közösség — az azonos motiváció alapján — egy időben nevezte az illetőt és családját *Keovi*-nek is, *Kamenyanszkj*-nak. Hogy az adólajstromba melyik változat került, nyilván azon fordult meg, hogy ki volt az összeíró informátora, illetőleg hogy maga a nevet, pontosabban a két nevet viselő az írakkal melyiket közölte.

2. A névadás párhuzamossága mellett szól az a tény is, hogy egy-egy család magyar és szlovák neve az egymást követő összeírásokban előfordul többszörösen is váltakozva. Erőltetett magyarázat lenne ezek előkerülését többszörös fordítással indokolni.

3. Nyomós érv a párhuzamos névadás mellett az is, hogy olykor az összeíró a névpár mindkét tagját rögzítette. Például Ispánmezőn 1590-ben: *Homonnaj* — *Humenenskj* (II, 427), Pétermányon 1693-ban: *Slavosky* — *Szlabosi* (III, 203), Süvetén 1580-ban: *Keowy* — *Kemenensky* (IV, 68), Turcsokon 1615-ben: *Soltar* (∴: *Stolar*) — *Tisler* (IV, 142).

4. A párhuzamos nevek élő voltát bizonyítja az is, hogy az összeírások elkészítése fontos jogi művelet volt, amely aligha tette megengedhetővé, hogy az adóalany azonosítására lefordított, tehát konstruált nevet rögzítsenek.

Amint előadásom elején említettem, az elemzett névtípus fordítás eredménye is lehet, de nagyon valószínű, hogy ezzel csak a literátus réteg névadási gyakorlatában számolhatunk. A népi nevek esetében — úgy vélem, a felsorolt érvek meggyőzően bizonyították — párhuzamos névadásról és névhasználatról van szó. Ezek szerint mindnyájunk egyik nagy mesterének, Kniezsa Istvánnak idézett tételét megalapozottnak és szilárdnak tekinthetjük.

KÁZMÉR MIKLÓS